

Roland Szymczykiewicz*

Miejsce tzw. sygnalistów w polskim systemie prawnym. Część 2: ujęcie prawnokarne**

I. WPROWADZENIE

W poprzedniej, pierwszej części opracowania¹ (dotyczącego ochrony sygnalistów w ujęciu cywilnoprawnym) wskazano, że w polskim porządku prawnym nie ma obecnie ustawowej (legalnej) definicji pojęcia „sygnalista”, a także ani jednego aktu prawnego, który jednolicie regulowałby tę materię prawną. Przytoczono także możliwe definicje sygnalisty, które należy (dla czytelności wywodów) w skrócie powtórzyć.

Słowo to, powszechnie używane, jest tłumaczeniem z języka angielskiego zwrotu *whistleblower*. W znaczeniu dosłownym oznacza on osobę „dmuchającą w gwizdek” (z ang. *whistleblowing*), co jest interpretowane jako nawiązanie do dawnego sposobu alarmowania o niebezpieczeństwie przez policjantów². W ogólnym rozumieniu tego pojęcia jest to osoba zawiadamiająca w dobrej woli o nieprawidłowościach zachodzących w miejscu pracy, godzących w interes publiczny, nieraz pracodawcy³.

Z kolei inne definicje wskazują na to, że:

- sygnalistami są osoby (pracownicy w szerokim tego słowa znaczeniu), które mając na względzie dobro swojego miejsca pracy i (lub) dobro publiczne, przekazują (najpierw swoim przełożonym, później – jeśli nie przynosi to skutku – innym instytucjom, organom ścigania lub mediom) informacje o nieprawidłowościach związanych z funkcjonowaniem swojej organizacji⁴,
- sygnalistami są osoby, które działając w dobrej wierze oraz w obronie wartości istotnych z punktu widzenia interesu społecznego, decydują się

* Autor jest asystentem w Katedrze Postępowania Karnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska oraz adwokatem, ORCID 0000-0002-1292-9445, e-mail: Roland.Szymczykiewicz@wp.pl

** Data zgłoszenia tekstu przez autora: 14.05.2019 r.; data przyjęcia tekstu przez redakcję do publikacji: 8.01.2020 r.

¹ Zob. R. Szymczykiewicz, *Miejsce tzw. sygnalistów w polskim systemie prawnym. Część 1: ujęcie cywilnoprawne*, „Prawo w Działaniu” 2019/40, s. 293–326.

² Por. A. Kobylńska, M. Folta, *Sygnaliści. Ludzie, którzy nie potrafią milczeć. Doświadczenia osób ujawniających nieprawidłowości w instytucjach i firmach w Polsce*, Warszawa 2015, s. 8.

³ Zob. Internetowy słownik nowych wyrazów w języku polskim, <http://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/sygnalista.html?pdf=1> (dostęp: 24.06.2018 r.).

⁴ G. Makowski [w:] *Sygnaliści w Polsce okiem pracodawców i związków zawodowych*, red. G. Makowski, M. Waszak, Warszawa 2016, s. 9.

ujawnić nieprawidłowości zaobserwowane w otoczeniu zawodowym⁵. Wskazane nieprawidłowości mogą również dotyczyć sfery przestępstw (zgłaszania przestępstw, w tym przestępstw korupcyjnych).

Z oczywistych względów należy wskazać, że działalność sygnalistów ma i może mieć taki charakter, iż naraża ich na różnego rodzaju reperkusje i działania odwetowe ze strony pracodawców lub podmiotów, na których niekorzyść działali. Mogą to być w szczególności działania o charakterze mobbingu lub dyskryminacji, niesłuszne zwolnienia z pracy lub wypowiedzenia warunków pracy lub płacy, a także (w stosunku do funkcjonariuszy służb mundurowych) działania wykorzystujące narzędzia pragmatyki służbowej w celu dokuczenia sygnaliście (pogorszenia jego sytuacji życiowej, faktycznej), np. przez jego przeniesienie do miejsca służby oddalonego od miejsca zamieszkania o 300 km.

W związku z powyższym naturalne wydaje się, że przepisy prawne powinny stanowić ochronę dla sygnalistów. Do obowiązku ochrony sygnalistów odwołują się też wiążące Polskę akty prawa międzynarodowego w postaci Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji⁶ (art. 33 konwencji) oraz Cywilnoprawnej Konwencji o korupcji przyjętej przez Radę Europy⁷. Oba te akty prawne stanowią o konieczności ochrony sygnalistów przed nieuzasadnionymi działaniami (sankcjami) pracodawców.

Należy też wspomnieć o Rezolucji nr 1729 Rady Europy⁸, która wzywa państwa do tego, aby w sposób kompleksowy regulować istotne aspekty ochrony sygnalisty (pkt 6.1) oraz Rezolucji Parlamentu Europejskiego z 24.10.2017 r. w sprawie uzasadnionych środków ochrony sygnalistów działających w interesie publicznym podczas ujawniania poufnych informacji posiadanych przez przedsiębiorstwa i organy publiczne (2016/2224(INI))⁹, która wzywa Komisję Europejską do przeprowadzenia stosownych analiz prawnych i do zgłoszenia przekrojowego wniosku ustawodawczego, ustanawiającego kompleksowe wspólne ramy regulacyjne, które zapewnią sygnalistom w całej Unii Europejskiej wysoki poziom ochrony zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym, a także w instytucjach krajowych i europejskich.

Przedmiotowe opracowanie przedstawi, jak polskie przepisy chronią sygnalistów z perspektywy prawno-karnej, tj. w aspekcie bezpieczeństwa fizycznego (osobistego) sygnalisty w związku z jego działalnością oraz w związku z jego ewentualną współpracą z organami ścigania (lub innymi organami państwowymi) oraz udziałem w procesie karnym. Poniżej zostanie też przedstawiony obecny etap prac ustawodawcy nad uregulowaniem przedmiotowej materii.

⁵ Takie określenie można znaleźć w: *Sygnaliści*, „Przegląd Antykorupcyjny” 2016/2(7), s. 6 (wstęp do opracowania).

⁶ Dz.U. z 2007 r. Nr 84, poz. 563.

⁷ Dz.U. z 2004 r. Nr 244, poz. 2443.

⁸ Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy nr 1729(2010) w sprawie ochrony informatorów wewnętrznych, przyjęta 29.04.2010 r., <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17851> (dostęp: 20.01.2020 r.).

⁹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 24.10.2017 r. w sprawie uzasadnionych środków ochrony sygnalistów działających w interesie publicznym podczas ujawniania poufnych informacji posiadanych przez przedsiębiorstwa i organy publiczne (2016/2224(INI)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0402_PL.html (dostęp: 20.01.2020 r.).

II. OBECNY ETAP PRAC LEGISLACYJNYCH W POLSCE

Obecnie polski ustawodawca pracuje nad uregulowaniem materii dotyczącej sygnalistów we wspomnianym projekcie ustawy o jawności życia publicznego. Wskazany projekt znajduje się aktualnie i formalnie na etapie procedowania w Stałym Komitecie Rady Ministrów i z tej racji wymaga omówienia.

Zgodnie z uzasadnieniem ww. projektu – jednym z elementów projektu ustawy o jawności życia publicznego, obok wzmocnienia transparentności zarządzania państwem i jego majątkiem, jest także wprowadzenie do polskiego porządku prawnego zasad i środków ochrony sygnalistów¹⁰.

Zgodnie z definicją sygnalisty proponowaną w art. 2 ust. 1 pkt 15 przez pojęcie to należałoby rozumieć osobę fizyczną lub przedsiębiorcę, których współpraca z wymiarem sprawiedliwości polegająca na zgłoszeniu informacji o możliwości popełnienia przestępstwa przez podmiot, z którym jest związana umową o pracę, stosunkiem służbowym lub innym stosunkiem umownym, może niekorzystnie wpłynąć na jej sytuację życiową, zawodową, materialną i której prokurator przyznał status sygnalisty.

Zgodnie z założeniami ustawy prokurator z urzędu może nadać postanowieniem status sygnalisty po odebraniu zeznań zgłaszającemu wiarygodne informacje o podejrzeniu popełnienia przestępstw określonych w: art. 228–230a, 231 § 2, 250a, 258, 277a, 286, 296–297, 299–301, 303, 305 lub 311 Kodeksu karnego¹¹; w art. 46–48 ustawy z 25.06.2010 r. o sporcie¹² i art. 54 ustawy z 12.05.2011 r. o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych¹³.

Wobec skazania za przestępstwa określone w przepisach Kodeksu karnego ustawa przewiduje możliwość orzeczenia od sprawcy przestępstwa nawiązki na rzecz sygnalisty lub na rzecz prowadzonego przez niego przedsiębiorstwa.

Prokurator może działać także na wniosek organów policji, organów wymienionych w art. 312 Kodeksu postępowania karnego¹⁴ oraz Prezesa Najwyższej Izby Kontroli. W tej samej formule (tj. poprzez wydanie postanowienia) prokurator może odmówić przyznania statusu sygnalisty lub go uchylić w razie wystąpienia okoliczności określonych w art. 17 § 1 k.p.k., czyli tzw. negatywnych przesłanek procesowych. Status sygnalisty może też być danej osobie odebrany w razie przedstawienia sygnaliście zarzutów popełnienia przestępstwa umyślnego ściganego z oskarżenia publicznego.

Uprawnienia związane ze statusem sygnalisty z założenia mają istnieć przez cały okres trwania postępowania karnego (np. do umorzenia postępowania przygotowawczego, do prawomocnego zakończenia postępowania sądowego). Wskazane

¹⁰ Zob. uzasadnienie projektu ustawy, s. 1, dostępne na stronie RPO, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/ustawa-o-jawnosci-zycia-publicznego-projekt-z%208-stycznia-2018.pdf> (dostęp: 20.06.2019 r.).

¹¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r. poz. 1950 ze zm.) – dalej k.k.

¹² Tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r. poz. 1263 ze zm.

¹³ Tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r. poz. 1844 ze zm.

¹⁴ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 30) – dalej k.p.k. Zgodnie z art. 312 k.p.k. są to organy Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Krajowej Administracji Skarbowej, Centralnego Biura Antykorupcyjnego oraz Żandarmerii Wojskowej w zakresie ich właściwości. Zgodnie z art. 312 pkt 2 k.p.k. są to również inne organy przewidziane w przepisach szczególnych.

uprawnienia są szerokie, albowiem obejmują: zakaz zwolnienia pracownika z pracy przez pracodawcę oraz zakaz rozwiązania stosunku służbowego, zakaz zmian warunków pracy lub stosunku służbowego na gorsze, w szczególności w zakresie miejsca lub czasu pracy lub służby albo warunków wynagradzania. Dodatkowo, prokurator lub sąd mogą przyznać sygnaliście zwrot kosztów zastępstwa procesowego.

Wskazane powyżej zakazy dotyczą także sytuacji związania danego podmiotu na podstawie stosunku prawnego z sygnalistą będącym przedsiębiorcą lub wykonującym zawód we własnym imieniu i na własny rachunek.

Prokurator informuje pracodawcę o nałożeniu na daną osobę statusu sygnalisty. Naruszenie wskazanych zakazów jest potencjalnie obwarowane bardzo surową sankcją: odszkodowaniem w wysokości dwukrotności rocznego wynagrodzenia pobieranego przez sygnalistę na ostatnio zajmowanym stanowisku lub (w przypadku umowy) odszkodowanie w wysokości całkowitej kwoty płatności należnej sygnaliście, określonej w umowie i niezapłaconej do dnia rozwiązania umowy.

Ustawa przewiduje, że jedynie w wyjątkowych przypadkach prokurator po otrzymaniu pisemnego wniosku (uzasadnionego) może wyrazić zgodę na zwolnienie sygnalisty lub zmianę jego warunków pracy, warunków stosunku służbowego na mniej korzystne.

Wskazany czas ochrony sygnalisty ma trwać z założenia rok od zakończenia postępowania, tj. umorzenia postępowania lub prawomocnego zakończenia postępowania sądowego wszczętego przeciwko sprawcy przestępstwa. Wyjątkiem od tej zasady ma być okoliczność, gdy postępowanie umorzono wobec stwierdzenia, że:

- nie popełniono czynu zabronionego albo
- czyn nie zawiera znamion czynu zabronionego, albo
- ustawa stanowi, że sprawca nie popełnił przestępstwa albo nie podlega karze.

Przedstawiony projekt ustawy zakłada też, że uprawnienia sygnalisty nie stoją na przeszkodzie w korzystaniu przez niego z ochrony, jaką przewiduje dla świadka lub pokrzywdzonego ustawa z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego oraz świadka¹⁵.

Wskazany projekt, jak wspomniano powyżej, jest obecnie na etapie procedowania w Stałym Komitecie Rady Ministrów, cały czas trwają nad nim prace. Warto wskazać, że względem projektu zgłoszono bardzo wiele opinii i uwag (w tym 20 uwag od podmiotów zewnętrznych¹⁶), z których wiele dotyczyło:

- przyznania uprawnień do nadania statusu sygnalisty prokuratorowi, a nie sądowi;
- pełnej arbitralności decyzji prokuratora w zakresie zarówno nadania statusu, jak i jego odebrania;
- wąskiego zakresu ochrony względem rodzaju zgłaszanych przestępstw;
- obaw o stosowanie ochrony sygnalisty w praktyce (zakaz zwolnień itd.) i jego potencjalne nadużywanie;

¹⁵ Dz.U. z 2015 r. poz. 21.

¹⁶ W tym m.in.: Rzecznika Praw Obywatelskich, Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych, Solidarność, OPZZ, Prezesa NIK – szczegółowa lista uwag i ich treść na stronie: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12304351/katalog/12465413#12465413> (dostęp: 28.06.2018 r.).

- uwag co do zbyt wysokich odszkodowań;
- uwag co do wąskiego zakresu działania ustawy (tylko względem osób ujawniających potencjalnie ściśle wyliczone przestępstwa).

Powyższe wątpliwości były również podnoszone w literaturze¹⁷ i niewątpliwie uwagi te ustawodawca powinien rozważyć dla uzyskania pełnego i optymalnego kształtu ustawy, jeżeli zapadnie decyzja polityczna o jej wprowadzeniu w życie (oraz o niewydziałaniu tematyki sygnalistów do odrębnej ustawy).

III. OCHRONA PRAWNA SYGNALISTY NA POZIOMIE PRAWA KARNEGO I PROCESU KARNEGO

1. Wprowadzenie

Analiza pozycji prawnej sygnalisty na płaszczyźnie prawa karnego i procesu karnego musi być dokonana dwutorowo. Z jednej strony bowiem chodzi o ustalenie, czy przepisy prawa karnego penalizują (i ewentualnie w jaki sposób) działania odwetowe wobec sygnalistów, a z drugiej strony – ustalenie zakresu ochrony, jaką otrzymuje w świetle obowiązujących przepisów osoba, która zdecyduje się złożyć zawiadomienie do prokuratury, zeznawać jako świadek i uczestniczyć w czynnościach procesowych. Wskazane płaszczyzny poddane są poniżej osobnej analizie.

2. Płaszczyzna ochrony na gruncie przepisów prawa karnego

Jeśli chodzi o kwestię penalizacji potencjalnych negatywnych zachowań pracodawcy wobec sygnalisty, to można tu wskazać tylko jeden przepis – art. 218 k.k. W obecnym kształcie tego przepisu penalizowane są dwa zachowania:

- złośliwe lub uporczywe naruszenie prawa pracownika wynikającego ze stosunku pracy lub ubezpieczenia społecznego (przez osoby wykonujące czynności w tych zakresach); za czyn ten grozi kara grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch;
- odmowa ponownego przyjęcia do pracy, o której przywróceniu orzekł właściwy organ; za czyn ten grozi kara grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

W pierwszej kolejności należy wskazać, że pojęcie pracownika należy rozumieć szeroko; odnosi się ono do stosunku pracy rozumianego *sensu largo*, a więc obejmującego w szczególności przypadki świadczenia pracy przez osobę nieposiadającą zdolności pracowniczej. Odnosi się to także do osób, które będąc faktycznie pracownikami, formalnie wykonują pracę na podstawie umowy zlecenia lub innej umowy cywilnej. Wynika to z faktu, że art. 22 § 1¹ Kodeksu pracy¹⁸ stanowi natomiast, iż zatrudnienie

¹⁷ Por. P. Szewiła, *Ochrona sygnalistów: Przepisy nie przysługują ani pracownikom ani pracodawcom*, „Gazeta Prawna” z 6.11.2017 r., <http://serwisy.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/1082830,przepisy-o-ochronie-sygnalistow.html> (dostęp: 21.06.2018 r.); M. Zieliński, *Status sygnalisty w ustawie o jawności życia publicznego*, „Rzeczpospolita” z 6.01.2018 r., <http://www.rp.pl/Rzecz-o-prawie/301069981-Status-sygnalisty-w-ustawie-o-jawnosci-zycia-publicznego.html> (dostęp: 21.06.2018 r.).

¹⁸ Ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2019 r. poz. 1040 ze zm.) – dalej k.p.

w warunkach określonych w art. 22 § 1 k.p. jest zatrudnieniem na podstawie stosunku pracy, bez względu na nazwę zawartej przez strony umowy. Przedmiotem ochrony art. 218 k.k. są więc także prawa wynikające z umowy o pracę nakładczą, pracę świadczoną na podstawie mianowania czy skierowania administracyjnego¹⁹. Takie stanowisko zajął też SN w uchwale z 15.12.2005 r., I KZP 34/05²⁰, stwierdzając, że: „prawa osoby pozostającej w stosunku pracy w rozumieniu art. 22 § 1 k.p., a więc w takim stosunku, jaki – uwzględniając jego rzeczywiste cechy – jest lub powinien być nawiązany przez dokonanie jednej z czynności prawnych określonych w art. 2 k.p.”.

Odnosnie do pierwszego z przestępstw trzeba wskazać, że pojęcie obowiązków wynikających ze stosunku pracy należy rozumieć szeroko. Nie ma znaczenia źródło tych uprawnień, mogą one bowiem wynikać zarówno z umowy, jak i ustawy, aktu prawa międzynarodowego o randze równej lub wyższej ustawie, innego aktu normatywnego o mocy powszechnie obowiązującej, regulaminu czy układu zbiorowego. Jedynym warunkiem jest, by wspomniane źródła normatywne kształtowały treść konkretnego stosunku pracy, w szczególności zaś, by wynikały z nich konkretne uprawnienia pracownika związane ze świadczeniem pracy²¹. Podobnie szeroko należy rozumieć pojęcie praw wynikających z ubezpieczenia społecznego.

Przez pojęcie złośliwości należy rozumieć celowość działania, chęć dokuczenia danemu pracownikowi. Zdaniem Sądu Najwyższego złośliwość objawia się w niemożliwej racjonalnie do umotywowania woli zaszkodzenia pracownikowi, perfidnym zachowaniu, dokuczeniu mu, poniżeniu, wyrządzeniu krzywdy²². Sąd Apelacyjny w Wrocławiu wskazał – przykładowo – że: „zachowanie złośliwe charakteryzuje się chęcią dokuczenia, okazania lekceważenia poprzez nierespektowanie, mimo obiektywnej możliwości, określonego uprawnienia pracowniczego”²³.

Z kolei uporczywość oznacza, że zachowanie sprawcy ma albo trwać przez pewien czas, albo się kilkakrotnie powtarzać, musi zawierać także świadomość niweczenia tym możliwości osiągnięcia stanu założonego przez prawo²⁴.

Wśród przykładów przestępstw z art. 218 § 1a k.k. można wskazać np. uporczywy brak odprowadzania składek ZUS²⁵, brak wypłacania wynagrodzenia, brak wypłacania obowiązkowych składników wynagrodzenia (innych niż tzw. uposażenie zasadnicze)²⁶.

Przestępstwem jest też oczywiście mobbing. W wyroku z 17.01.2017 r., WA 18/16²⁷, SN wyraził pogląd prawny, że: „przestępstwo z art. 218 § 1a k.k., tj. mobbing, polega na złośliwym lub uporczywym naruszaniu praw pracownika, wynikających ze stosunku

¹⁹ Tak W. Wróbel [w:] *Kodeks karny. Część szczegółowa*, t. 2, cz. 2, *Komentarz do art. 212–277d*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, komentarz do art. 218 k.k., LEX 2017. Podobnie postanowienie SN z 13.04.2005 r., III KK 23/05, OSNKW 2005/7–8, poz. 69.

²⁰ OSNKW 2006/1, poz. 2.

²¹ W. Wróbel [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 218 k.k. Podobnie postanowienie SN z 13.04.2005 r., III KK 23/05, OSNKW 2005/7–8, poz. 69.

²² Por. wyrok SN z 17.01.2017 r., WA 18/16, LEX nr 2203539.

²³ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego (dalej SA) we Wrocławiu z 30.03.2016 r., II AKa 71/16, LEX nr 2047152.

²⁴ Por. wyrok SN z 17.01.2017 r., WA 18/16; postanowienie SA w Krakowie z 13.12.2000 r., II AKz 289/00, LEX nr 46065.

²⁵ Przykładowo, należy tu wskazać, że SA w Gdańsku w wyroku z 30.03.2017 r., II AKa 256/16, LEX nr 2383361, wskazał, że: „okres 3 miesięcy można uznać za tak długotrwały, iż świadczyć może o uporczywości działania sprawcy”.

²⁶ Por. A. Ziółkowska [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2016, komentarz do art. 218 k.k., LEX 2016.

²⁷ LEX nr 2203539.

pracy lub ubezpieczenia społecznego przez osobę wykonującą czynności w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Znamię uporczywości zakłada dwa elementy: złą wolę sprawcy i długotrwałość jego zachowania. Owa uporczywość uzewewnętrznia się natrętnymi, sekwencyjnymi czy powtarzalnymi zachowaniami (analogicznie jak w wypadku przestępstwa określonego w art. 209 k.k.). Natomiast złośliwość objawia się w niemożliwej racjonalnie do umotywowania woli zaszkodzenia pracownikowi, perfidnym zachowaniu, dokuczeniu mu, poniżeniu, wyrządzeniu krzywdy”.

Z kolei przestępstwo odmowy ponownego przyjęcia do pracy, o której przywróceniu orzekł właściwy organ, polega na sytuacji zaniechania zatrudnienia ze strony pracodawcy w sytuacji, gdy orzeczono prawomocnie o przywróceniu pracownika do pracy i jednocześnie pracownik ten w ciągu ustawowo określonych siedmiu dni zgłosił się do pracy z gotowością podjęcia zatrudnienia²⁸. Wskazana w tym przepisie odmowa może faktycznie nastąpić na wiele sposobów – począwszy od całkowitej bierności pracodawcy, przez ustną lub pisemną odmowę przywrócenia do pracy, a skończywszy nawet na fizycznym uniemożliwieniu powrotu do pracy (np. odebraniu kluczy, zablokowaniu kodów dostępu elektronicznych)²⁹.

Reasumując, należy wskazać, że art. 218 k.k. może być narzędziem służącym do penalizacji negatywnych zachowań pracodawcy wobec sygnalisty, ale nie w każdym przypadku. Stanie się tak tylko wówczas, gdy reakcja odwetowa pracodawcy na sygnaliście przybierze formę uporczywego i złośliwego naruszania jego praw pracowniczych, co nie zawsze będzie miało miejsce. Chodzi tu zwłaszcza o sytuację, gdy działania pracodawcy będą miały pozornie neutralną formę lub będą miały formalną podstawę prawną, ale stosowanie tej podstawy będzie wątpliwe (np. tzw. obcięcie fakultatywnej premii). Nie można też zapominać o tym, że również z perspektywy postępowania dowodowego udowodnienie złośliwości lub uporczywości może napotkać liczne trudności.

Analizując użyteczność ww. przepisu w kontekście ochrony sygnalistów, należy też pamiętać o tym, że przepis ten swoim zakresem obejmuje jednak tylko pracowników (nawet jeśli pojęcie to rozumieć w znaczeniu prawa pracy szeroko), a nie obejmuje innych podmiotów (np. funkcjonariuszy służb mundurowych, osób zatrudnionych na zlecenie lub dzieło). Przepis ten ma zatem wadliwe brzmienie i powinien być zmieniony w taki sposób, aby zapewniał ochronę szerszej grupie osób (np. wskazanym powyżej funkcjonariuszom służb mundurowych).

3. Płaszczyzna ochrony sygnalisty na poziomie procesu karnego

3.1. Uwagi ogólne

Zgodnie z treścią przepisu art. 304 § 1 k.p.k. każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub policję³⁰. Przepisy art. 148a i 156a k.p.k. stosuje się odpowiednio.

²⁸ Por. A. Ziółkowska [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 218 k.k.

²⁹ W. Wróbel [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 218 k.k.

³⁰ Warunkiem jest to, aby informacja była wiarygodna, tj. aby istniało wysokie prawdopodobieństwo, że czyn ten został faktycznie popełniony, tak J. Mikos, Z. Sobolewski, *Prawny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, „Problemy Kryminalistyki” 1967/66, s. 150–151; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2004, s. 284.

Są to przepisy dotyczące ochrony danych osobowych osoby składającej zawiadomienie lub zeznanie, w tym poprzez umieszczenie danych adresowych w odrębnym (nieдоступnym dla stron) załączniku adresowym. Będą one przedmiotem dalszej i odrębnej analizy.

Analizując powyższy przepis, trzeba zwrócić uwagę na jego dwa charakterystyczne elementy: fakt, że jest adresowany do każdej osoby, która dowiedziała się o popełnieniu przestępstwa³¹ oraz to, że taki obowiązek nazwany jest wprost „obowiązkiem społecznym”³². Takie określenie charakteru tego obowiązku wynika z tego, że zasadą jest brak odpowiedzialności karnej za niezłożenie zawiadomienia o przestępstwie pomimo posiadanej wiedzy, co nadaje temu przepisowi charakter *lex imperfecta*³³. Oznacza to, że takie zachowanie może być oceniane wyłącznie w sferze moralnej³⁴.

Wyjątkiem od wskazanej reguły braku odpowiedzialności za niezłożenie zawiadomienia o przestępstwie jest art. 240 k.k., który określa, o jakich przestępstwach należy zawiadomić pod groźbą kary pozbawienia wolności do lat trzech. Przepis ten zawiera katalog najpoważniejszych przestępstw, których ściganie i osądzenie jest tak istotne z punktu widzenia ustawodawcy, że uzasadnia wprowadzenie wyjątkowego rozwiązania w postaci powszechnego obowiązku informowania organów ścigania o zaistnieniu takich przestępstw, niezależnie od stadium ich dokonania³⁵. Wynika to też z faktu, że przedmiotem ochrony tego przepisu jest wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych³⁶.

Wskazany przepis art. 240 k.k. wylicza okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną sprawcy tego przestępstwa. Zgodnie z art. 240 § 2 k.p.k. nie popełnia też przestępstwa określonego w art. 240 § 1 k.k. ten, kto zaniechał zawiadomienia, mając dostateczną podstawę do przypuszczenia, że wymieniony w § 1 organ wie o przygotowywanym, usiłowanym lub dokonanym czynie zabronionym³⁷; nie popełnia przestępstwa również ten, kto zapobiegł popełnieniu przygotowywanego lub usiłowanego czynu zabronionego określonego w art. 240 § 1 k.k.

Ustawodawca przewidział także, że nie podlega karze pokrzywdzony czynem wymienionym w art. 240 § 1 k.k., który zaniechał zawiadomienia o tym czynie (art. 304 § 2a k.p.k.) oraz osoba, która zaniechała zawiadomienia z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu samemu lub jego najbliższemu (art. 304 § 3 k.p.k.).

Należy uzupełniająco wskazać, że prawny obowiązek złożenia zawiadomienia o przestępstwie, zgodnie z treścią art. 304 § 2 k.p.k., spoczywa też na instytucjach państwowych oraz samorządowych, które w związku ze swoją działalnością

³¹ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2003, s. 607

³² K.T. Boratyńska [w:] K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 615; S. Cora, *Z problematyki zawiadomienia o przestępstwie*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2003, t. XI, s. 274–275.

³³ P. Hofmański [w:] P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, t. 2, *Komentarz do art. 297–467*, Warszawa 2004, s. 29.

³⁴ W. Grzeszczyk, *Przebieg postępowania przygotowawczego* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze*, Warszawa 1997, z. 5, s. 63. W. Grzeszczyk, *Obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 1998/10, s. 123.

³⁵ M. Szewczyk, A. Wojtaszczyk, W. Zontek [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 240 k.k., LEX 2017.

³⁶ Tak M. Mozgawa [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX 2018, komentarz do art. 240 k.k.

³⁷ R. Ponikowski, *Informacja o przestępstwie a uszczerbie postępowania karnego*, „Nowe Prawo” 1983/7–8, s. 88.

dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu³⁸. Są one obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa³⁹.

Reasumując, ustawodawca przez opisany powyżej kształt przepisów generalnie zachęca wszelkie podmioty (nie tylko osoby fizyczne) do zgłaszania zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstwa i obowiązek ten kształtuje na poziomie moralnym, wyjątkowo narzucając ten obowiązek w formie obowiązku prawnego, którego naruszenie jest przestępstwem (art. 240 k.k.).

W związku z tym w dalszej kolejności należy ustalić, czy w ślad za ową intencją ustawodawcy podążają odpowiednio ukształtowane mechanizmy prawne pozwalające zapewnić takim osobom odpowiednią ochronę (prawną, ale też i fizyczną) związaną ze skutkami złożenia danego zawiadomienia. W istocie rzeczy tak jest i tych mechanizmów ochrony należy szukać nawet na płaszczyźnie trzech aktów prawnych: ustawy z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka⁴⁰, rozwiązań zawartych w Kodeksie postępowania karnego, rozwiązań zawartych w ustawie z 6.04.1990 r. o Policji⁴¹.

Należy tu wskazać, że poza zakresem niniejszego opracowania znajdują się przepisy dotyczące ochrony świadka koronnego⁴² oraz przepisy dotyczące potencjalnej ochrony współoskarżonych działających w ramach art. 60 k.k.⁴³ Wynika to z faktu, że podmioty te nie mieszczą się w zakresie definicji sygnalisty, i to nawet w jej możliwie najszerszym ujęciu.

Poniżej zostały kolejno omówione wskazane powyżej akty prawne.

3.2. Ustawa z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka

W zakresie ochrony świadka i pokrzywdzonego obowiązuje dodatkowo, wspomniany specjalny akt prawny – ustawa o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka. Ustawa ta stanowi implementację dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW⁴⁴, a także dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z 13.12.2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony⁴⁵. Była ona również realizacją Krajowego Programu Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013–2016 (cel główny 1, cel szczegółowy 1.1 – implementacja dyrektywy 2012/29/UE) oraz Krajowego Programu na rzecz Przeciwdziałania Przemocy

³⁸ K. Dudka, *Prawny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie a odpowiedzialność pokrzywdzonego za czyn z art. 240 KK*, „Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych” 2005/1, s. 107.

³⁹ B. Szyprowski, *Uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa jako faktyczna przesłanka wszczęcia postępowania przygotowawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2006/3, s. 136–137.

⁴⁰ Dz.U. z 2015 r. poz. 21.

⁴¹ Tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r. poz. 2067 ze zm.

⁴² Zob. ustawa z 25.06.1997 r. o świadku koronnym (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1197).

⁴³ Są to współoskarżeni, którzy podejmują współpracę z organami ścigania.

⁴⁴ Dz.Urz. UE L 315 z 2012 r., s. 57 – dalej dyrektywa 2012/29/UE.

⁴⁵ Dz.Urz. UE L 338 z 2011 r., s. 2. Zob. też L. Mazowiecka [w:] *Zgwałcenie. Definicja, reakcja, wsparcie dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016, LEX 2011.

w Rodzinie na lata 2014–2020 (obszar 2: ochrona i pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie).

Celem wprowadzenia do polskiego systemu prawnego wskazanej ustawy miało być stworzenie kompleksowej regulacji poświęconej ochronie pokrzywdzonych i świadków, których zdrowie i życie są zagrożone, w celu uchronienia ich przed zastraszeniem i odwetem, zapewnienia im prawidłowego uczestnictwa w postępowaniu oraz uniknięcia wiktymizacji wtórnej pokrzywdzonych⁴⁶.

Należy wskazać, że zakres potencjalnej ochrony, jaki zapewnia przedmiotowa ustawa, jest szeroki, albowiem (zgodnie z art. 1 ust. 2 ustawy) środki ochrony i pomocy mogą być stosowane przed wszczęciem postępowania karnego lub karnego skarbowego, jeśli zagrożenie życia lub zdrowia ujawni się w toku podjętych czynności operacyjno-rozpoznawczych lub postępowania sprawdzającego, o którym mowa w art. 307 k.p.k.⁴⁷

W celu sprawnej realizacji założeń przedmiotowej ustawy w komendach wojewódzkich (Stołecznej) Policji powołano koordynatorów do spraw ochrony i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka. Wskazani koordynatorzy są powiadamiani o ujawnionych zagrożeniach dla pokrzywdzonych lub świadków oraz o przypadkach odmowy udzielenia pomocy na wezwanie organu albo sądu.

Katalog środków ochrony pokrzywdzonego, świadka oraz osób im najbliższych obejmuje następujące środki:

- 1) ochronę na czas czynności procesowej (która obejmuje swym zakresem również dotarcie na miejsce czynności i powrót)⁴⁸;
- 2) ochronę osobistą;
- 3) pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu⁴⁹.

Należy wskazać, że dodatkowo możliwe jest uzyskanie przez osobę chronioną pomocy psychologicznej oraz pomocy finansowej (ich warunki zostaną omówione poniżej). Informacje dotyczące udzielenia i wykonywania środków ochrony i pomocy podlegają ochronie zgodnie z ustawą z 5.08.2010 r. o ochronie informacji niejawnych⁵⁰. Ustawodawca w art. 18 ust. 1 tej ustawy również wyraźnie zastrzegł, że niedopuszczalna jest czynność dowodowa zmierzająca do ujawnienia okoliczności udzielenia i wykonywania środków ochrony i pomocy.

Zgodnie z art. 3 ust. 2 ustawy z 5.08.2010 r. środków ochrony i pomocy udziela komendant wojewódzki (Stołeczny) Policji, w którego okręgu mają miejsce pobytu pokrzywdzony, świadek lub osoby im najbliższe. Osoby te w ustawie nazywane są „osobami chronionymi”. Decyzja ma formę zarządzenia i jest wydawana w terminie nie dłuższym niż 14 dni na pisemny (zawierający uzasadnienie) wniosek:

⁴⁶ D. Kuzelewski [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 6, *Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, P. Hofmański, C. Kulesza, Warszawa 2016, rozdz. 3, pkt 3.2.5.4. Uprawnienia niezależne od etapu postępowania karnego.

⁴⁷ B. Wiraszka-Bereza, *Ochrona pokrzywdzonych i świadków w postępowaniu karnym – zmiany legislacyjne*, „Na wokandzie” 2016/26, <https://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-29/porady-numer-29/ochrona-pokrzywdzonych-i-swiadkow-w-postepowaniu-karnym-zmiany-legislacyjne.html> (dostęp: 20.06.2019 r.).

⁴⁸ E. Bieńkowska, *Wokół projektu utworzenia systemu ochrony pokrzywdzonego i świadka*, „Prokuratura i Prawo” 2015/3, s. 1.

⁴⁹ E. Bieńkowska wskazuje, że może to dotyczyć też pomocy w załatwieniu istotnych spraw życiowych związanych z miejscem pobytu – E. Bieńkowska, *Pokrzywdzony w świetle najnowszych nowelizacji przepisów prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014/3, s. 16 i n.

⁵⁰ Tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r. poz. 412 ze zm.

- 1) pokrzywdzonego lub świadka, złożony za pośrednictwem organu prowadzącego czynności operacyjno-rozpoznawcze albo postępowanie sprawdzające lub postępowanie przygotowawcze albo sądu, który może przedstawić pisemną opinię w przedmiocie wniosku;
- 2) organu prowadzącego czynności operacyjno-rozpoznawcze albo postępowanie sprawdzające lub postępowanie przygotowawcze albo sądu, złożony za zgodą pokrzywdzonego lub świadka⁵¹.

Należy tu wskazać, że zgodnie z art. 12 ust. 7 tej ustawy w szczególnie uzasadnionych przypadkach po złożeniu wniosku, o którym mowa w ust. 1, można stosować środki ochrony i pomocy do czasu jego rozpatrzenia. Nie stosuje się wówczas przepisu art. 7 ustawy (przewidującego potencjalną pomoc finansową dla osoby chronionej).

Z kolei, jeśli chodzi o czas ochrony, to ustawa nakazuje określić jej czas, bez podania konkretnego przedziału czasowego (co nakazuje przyjąć, że jest nim potencjalny przewidywany czas zagrożenia). Istnieje możliwość dalszego przedłużenia czasu ochrony danej osoby (też na czas oznaczony).

Analizując wskazane środki ochrony i pomocy, należy wskazać, że ochrona na czas czynności procesowej może zostać udzielona w przypadku zagrożenia dla życia lub zdrowia osoby chronionej. Ochrona ta może polegać na obecności funkcjonariuszy policji w pobliżu osoby chronionej w trakcie czynności procesowej z jej udziałem, w drodze do miejsca przeprowadzenia tej czynności lub w drodze powrotnej.

Ochrona osobista może zostać udzielona w przypadku wysokiego stopnia zagrożenia dla życia lub zdrowia osoby chronionej w związku z postępowaniem karnym lub karnym skarbowym, jeśli zachodzi konieczność długotrwałej ochrony, w sprawach, których rozpoznanie w pierwszej instancji należy do właściwości sądu okręgowego, oraz w sprawach o przestępstwa określone w art. 197 § 1 i 2 oraz 207 k.k., a w szczególnie uzasadnionych przypadkach także w innych sprawach.

Zgodnie z art. 5 ust. 2 ustawy ochrona osobista może polegać na:

- 1) stałej obecności funkcjonariuszy policji w pobliżu osoby chronionej;
- 2) czasowej obecności funkcjonariuszy policji w pobliżu osoby chronionej;
- 3) czasowej obserwacji osoby chronionej i otoczenia, w którym przebywa;
- 4) wskazaniu osobie chronionej bezpiecznych miejsc przebywania oraz czasu i bezpiecznego sposobu przemieszczania się;
- 5) określeniu zakresu, warunków i sposobu kontaktowania się osoby chronionej z innymi osobami.

Odnośnie do pomocy w zakresie zmiany miejsca pobytu, może ona zostać udzielona w przypadku wysokiego stopnia zagrożenia dla życia lub zdrowia osoby chronionej w związku z postępowaniem karnym lub karnym skarbowym, jeśli

⁵¹ E. Bieńkowska wskazuje, że podstaw wskazania przez ustawodawcę tych podmiotów leży to, że posiadają największe możliwości oceny występowania zagrożeń oraz ich rodzajów – por. E. Bieńkowska, *Regulacje ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka na tle wymogów dyrektywy 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw* [w:] *Nowe środki ochrony i pomocy dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016.

zachodzi konieczność długotrwałej ochrony, a inne środki ochrony i pomocy mogą być niewystarczające, w sprawach, których rozpoznanie w I instancji należy do właściwości sądu okręgowego, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach także w innych sprawach.

Pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu polega na podejmowaniu czynności organizacyjnych umożliwiających osobie chronionej pobyt w innym miejscu niż dotychczasowe poprzez:

- 1) udostępnienie tymczasowego lokalu mieszkalnego, zapewniającego zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych;
- 2) pomoc w wynajęciu mieszkania;
- 3) pomoc w przeprowadzce lub zagospodarowaniu;
- 4) pomoc w załatwieniu ważnych spraw życiowych związanych ze zmianą miejsca pobytu.

W przypadku udzielenia pomocy w zakresie zmiany miejsca pobytu właściwy komendant policji może zobowiązać operatora pocztowego w rozumieniu ustawy z 23.11.2012 r. – Prawo pocztowe⁵² do współpracy w zakresie przekazywania listów, przesyłek pocztowych dla osoby chronionej.

Odnosząc się do kwestii możliwości uzyskania przez daną osobę pomocy finansowej, należy wskazać, że możliwa jest ona w stosunku do osoby, której udzielono pomocy w zakresie zmiany miejsca pobytu, a która nie posiada źródeł utrzymania, nie może podjąć pracy z powodu zagrożenia dla życia lub zdrowia. Zgodnie z zapisami ustawy z 5.08.2010 r. (art. 7 ust. 1 pkt 1–3) można udzielić pomocy finansowej przeznaczonej na:

- 1) zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych;
- 2) pokrycie całości lub części kosztów tymczasowego udostępnienia lokalu mieszkalnego lub wynajęcia mieszkania;
- 3) pokrycie kosztów uzyskania świadczeń opieki zdrowotnej, określonych w art. 15 ust. 2 ustawy z 27.08.2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych⁵³, jeśli osoba ta nie podlega obowiązkowemu ubezpieczeniu zdrowotnemu.

Wysokość pomocy finansowej określa się, biorąc pod uwagę zakres i charakter udzielanych środków pomocy i ochrony oraz dotychczasowe wynagrodzenie osoby chronionej. Pomoc finansowa nie przekracza miesięcznie 3500 zł, a dla osoby małoletniej – 2000 zł. Pomoc finansowa może być wypłacana w gotówce za pokwitowaniem, przekazem pocztowym, przelewem lub w inny sposób uzgodniony z osobą chronioną.

Wymaga podkreślenia, że wskazana ochrona udzielona świadkowi lub pokrzywdzonemu może przestać obowiązywać nie tylko ze względu na upływ czasu jej udzielenia, ale także może być uchylona przez komendanta policji. W przypadku uchYLENIA środków ochrony i pomocy udzielonych pokrzywdzonemu lub świadkowi ustają również środki ochrony i pomocy udzielone osobie najbliższej. Należy

⁵² Tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r. poz. 2188.

⁵³ Tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r. poz. 1510 ze zm.

wyjaśnić, że analizowana ustawa przewiduje podział na obligatoryjne przesłanki uchylenia ochrony (ustanie przesłanek ochrony, bezpodstawną odmowa zeznań, brak zobowiązania się do przestrzegania warunków ochrony, wnioszek osoby zainteresowanej o uchylenie ochrony) oraz fakultatywne, spośród których trzeba wymienić:

- 1) sytuację, gdy wydano postanowienie o przedstawieniu osobie chronionej zarzutów złożenia fałszywych zeznań w toku postępowania, w związku z którym udzielono jej środków ochrony i pomocy;
- 2) sytuację, gdy osoba chroniona umyślnie wprowadziła w błąd lub zataiła istotne informacje co do okoliczności, w związku z którymi udzielono jej środków ochrony i pomocy;
- 3) sytuację, gdy osoba chroniona nie przestrzega zasad lub zaleceń w zakresie udzielonych środków ochrony i pomocy;
- 4) sytuację, gdy osoba chroniona korzysta ze środków ochrony i pomocy niezgodnie z ich przeznaczeniem.

W przypadku uchylenia środków ochrony i pomocy z powodu bezpodstawnej odmowy zeznań oraz sytuacji opisanych w pkt 1 i 2 osoba chroniona jest zobowiązana do zwrotu równowartości otrzymanej pomocy finansowej. Komendant policji wydający zarządzenie w przedmiocie środków ochrony i pomocy zarządza zwrot pomocy finansowej, określając kwotę podlegającą zwrotowi, termin zwrotu oraz organ uprawniony do jego przyjęcia.

Należy też podkreślić, że zakres ochrony przewidziany przez ustawodawcę obejmuje osoby pokrzywdzone lub świadka nie tylko w sytuacji ich przebywania na wolności, ale także w sytuacji, gdy są oni pozbawieni wolności (odbywają karę pozbawienia wolności). Wówczas wobec tych osób stosuje się art. 88d ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy⁵⁴. Zgodnie z tym przepisem: „jeżeli w związku z toczącym się lub zakończonym postępowaniem karnym, w którym skazany uczestniczył lub uczestniczył w charakterze podejrzanego, oskarżonego, świadka lub pokrzywdzonego, wystąpiło poważne zagrożenie lub istnieje bezpośrednia obawa wystąpienia poważnego zagrożenia dla jego życia lub zdrowia, dyrektor zakładu karnego obejmuje takiego skazanego szczególną ochroną w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia, polegającą w szczególności na:

- 1) kontroli stanu jego zdrowia;
- 2) udzielaniu pomocy psychologicznej;
- 3) stosowaniu warunków odbywania kary określonych w art. 90 pkt 7–9 (nadzorowane widzenia, kontrolowana korespondencja, kontrolowane rozmowy telefoniczne)”.

Wskazana powyżej szczególna ochrona może polegać również na stosowaniu wobec skazanego warunków odbywania kary określonych w art. 88b k.k.w. (warunki jak dla sprawców niebezpiecznych) lub art. 88 k.k.w. (stałe monitorowanie skazanego) lub ochrony osobistej w rozumieniu wspomnianej ustawy o świadku koronnym.

⁵⁴ Tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r. poz. 676 – dalej k.k.w.

Reasumując powyższe ustalenia, należy wskazać, że ustawodawca ustanowił szeroki zakres pomocy dla pokrzywdzonego lub świadka, jeżeli w związku z toczącym się albo zakończonym postępowaniem karnym z udziałem pokrzywdzonego lub świadka albo postępowaniem karnym skarbowym z udziałem świadka istnieje zagrożenie dla życia lub zdrowia tych osób⁵⁵. Przepisy te dotyczą naturalnie sygnalistów, co jest zdecydowanie dobrym rozwiązaniem prawnym.

3.3. Kodeks postępowania karnego

Kodeks postępowania karnego zawiera wiele mechanizmów ochrony osób składających zawiadomienie o przestępstwie, w tym świadków i pokrzywdzonych, spośród których można wymienić:

- 1) instytucję świadka incognito (art. 184 k.p.k.);
- 2) specjalne procedury przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego i małoletniego świadka (art. 185a i 185b k.p.k.);
- 3) specjalny tryb przesłuchania świadka w sprawach o przestępstwa z art. 197—199 k.k.
- 4) formułę utajnienia zeznań świadka, które stanowią podstawę wniosku o tymczasowe aresztowanie (art. 250 § 2b k.p.k.);
- 5) anonimizację danych dotyczących miejsca zamieszkania oraz pracy pokrzywdzonego oraz świadka (art. 148a w zw. z art. 156a k.p.k.).

3.3.1. Świadek incognito

Istotą instytucji świadka incognito jest to, że wszelkie dane i okoliczności umożliwiające ujawnienie tożsamości świadka są zachowywane w tajemnicy i niedostępne dla stron. Celem wskazanej instytucji jest zwiększenie efektywności składanych zeznań wynikające z uzyskania tego środka dowodowego od osób, które w normalnych warunkach nie przekazałyby informacji w sposób procesowy organom ścigania z uwagi na obawę o szeroko pojęte bezpieczeństwo⁵⁶. Chodzi o uniknięcie sytuacji, w których ktoś podejmowałby działania mające na celu wywarcie presji na świadku w celu odwiedzenia go od składania zeznań albo zmiany ich treści⁵⁷.

Regulacje dotyczące świadka anonimowego (incognito) zawiera przepis art. 184 k.p.k. Uzupełniająco w tej materii wydane zostało (na podstawie art. 184 § 9 k.p.k.) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2003 r. w sprawie postępowania o zachowanie w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka oraz sposobu postępowania z protokołami z zeznań tego świadka⁵⁸.

Świadkiem incognito można zostać zarówno w postępowaniu sądowym (wówczas decyduje o tym sąd), jak i w postępowaniu przygotowawczym (wówczas

⁵⁵ Należy tu wskazać, że zdaniem E. Bieńkowskiej ustawodawca pominął tu jednak pokrzywdzonych i świadków uczestniczących w postępowaniu w sprawach nieletnich – por. E. Bieńkowska, *Nowe środki ochrony i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków*, „Prokuratura i Prawo” 2015/10, s. 5–25, teza 1, LEX 2015. Autorka ta wyraziła artykule bardzo krytyczne stanowisko wobec całej ustawy, postulując jej ukształtowanie na nowo.

⁵⁶ P. Hofmański, *Świadek anonimowy w procesie karnym*, Kraków 1998, s. 18.

⁵⁷ P. Wiliński, *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Kraków 2003, s. 97.

⁵⁸ Tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 1869 ze zm.

decyduje o tym prokurator). Decyzja sądu lub prokuratora ma charakter postanowienia. Na postanowienie w sprawie zachowania w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka przysługuje w terminie trzech dni zażalenie dla: samego świadka (w razie odmowy), oskarżonego, jak i prokuratora (na etapie postępowania przed sądem). Zażalenie na postanowienie prokuratora rozpoznaje sąd właściwy do rozpoznania sprawy. Postępowanie dotyczące zażalenia toczy się bez udziału stron i jest objęte tajemnicą jako informacja niejawna o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”.

W razie uwzględnienia zażalenia protokołów przesłuchania świadka podlega zniszczeniu. O zniszczeniu protokołu należy uczynić wzmiankę w aktach sprawy.

Przesłanką wydania postanowienia o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka jest sytuacja, gdy zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej. Obawa taka musi istnieć obiektywnie⁵⁹ i musi być uzasadniona, choć nie zawsze, i niekoniecznie niebezpieczeństwo musi wiązać się z samym zeznawaniem, ale może być wynikiem wcześniejszych wzajemnych powiązań⁶⁰. Ustawodawca nie określa zakresu przestępstw, gdzie może być zastosowana ta instytucja i należy przyjąć, że można ją zastosować w sprawie o każdy czyn zabroniony⁶¹.

Warunkiem zastosowania tej instytucji jest to, aby dane świadka miały znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie. Postępowanie w tym zakresie toczy się bez udziału stron i jest objęte tajemnicą jako informacja niejawna o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”.

W razie wydania postanowienia o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, okoliczności dotyczące świadka (jego dane) pozostają wyłącznie do wiadomości sądu i prokuratora, a gdy zachodzi konieczność – również funkcjonariusza policji prowadzącego postępowanie. Protokoły przesłuchania świadka wolno udostępniać oskarżonemu lub obrońcy tylko w sposób uniemożliwiający ujawnienie tych okoliczności. Również tryb przesłuchania świadka incognito z założenia ma taki charakter, aby uniemożliwić ujawnienie jego tożsamości.

W przesłuchaniu świadka przez sąd lub wyznaczonego sędziego mają prawo wziąć udział: prokurator, oskarżony i jego obrońca. W związku z odpowiednim stosowaniem przepisu art. 396 § 3 zd. 2 k.p.k. oskarżonego pozbawionego wolności sprowadza się tylko wtedy, gdy sąd uzna to za konieczne. W literaturze rozwiązanie to bywa krytykowane, albowiem wskazuje się, że może to być czynność dowodowa kluczowa dla obrony, a ponadto skoro stworzono warunki do udziału w czynności całego składu sądującego, oskarżyciela i obrońców, to nie może tam nie być miejsca dla samego oskarżonego⁶².

⁵⁹ Por. P. Wróbel, *Wniosek o zachowanie w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka*, „Przeгляд Sądowy” 2011/1, s. 89–97. Tak też K. Nizioł, *Przesłanki uzasadniające zastosowanie instytucji świadka incognito*, „Prokuratura i Prawo” 2007/10, s. 126.

⁶⁰ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–296*, Warszawa 2011, s. 1031.

⁶¹ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, *Artykuły 1–467*, Warszawa 2014, s. 638.

⁶² L.K. Paprzycki, *Świadek anonimowy w procesie karnym – ewolucja ku rzetelności instytucji [w:] Rzetelny proces karny. Księga Jubileuszowa Profesora Zofii Świdy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009, s. 353.

Należy zauważyć, że wskazana instytucja była wielokrotnie analizowana pod kątem tego, czy jej zakres nie narusza prawa do obrony⁶³. Orzecznictwo Sądu Najwyższego przyjęło taką linię, że o ile ochrona danych osobowych świadka oraz zapobiegnięcie jego rozpoznaniu w trakcie przesłuchania są obowiązkami sądu, o tyle należy to uczynić w taki sposób, by jednocześnie oskarżonemu i jego obrońcy zapewnić kontrydiktoryjność oraz jawność postępowania⁶⁴. Należy wskazać, że orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu akceptuje stosowanie instytucji świadka incognito z jednoczesnymi zastrzeżeniami, że procedura przesłuchania świadka musi umożliwiać oskarżonemu i jego obrońcy zadawanie pytań świadkowi (choćby pisemnych⁶⁵) w toku przesłuchania lub później (ale tak, by mieć realne prawo do obrony⁶⁶).

Świadek może, do czasu zamknięcia przewodu sądowego przed sądem I instancji, wystąpić z wnioskiem o uchylenie postanowienia o utajnieniu jego danych. W razie uwzględnienia wniosku o uchylenie postanowienia o stosowaniu instytucji świadka incognito protokół przesłuchania świadka podlega ujawnieniu w całości.

Należy wskazać, że możliwość uchylenia postanowienia o utajnieniu okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka mają także sąd w postępowaniu sądowym oraz prokurator w postępowaniu przygotowawczym, jeśli okaże się, że:

- w czasie wydania ww. postanowienia nie istniała uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej;
- świadek złożył świadomie fałszywe zeznanie;
- nastąpiło ujawnienie świadka.

Na wskazane postanowienie przysługuje zażalenie przy odpowiednim stosowaniu przepisu art. 184 § 5 k.p.k. W razie uprawomocnienia się takiego postanowienia, protokół przesłuchania świadka podlega ujawnieniu w całości.

Należy wskazać, że przedmiotowa instytucja jawi się jako bardzo ważna dla ochrony sygnalistów, aczkolwiek mogą się zdarzyć sytuacje, gdy nie znajdzie zastosowania z uwagi na indywidualne okoliczności sprawy dotyczące sygnalisty, polegające np. na tym, iż sam rodzaj lub pewna szczegółowość informacji przekazanych organom ścigania jest tak specyficzna, że wskazuje na osobę zawiadamiającą. Naturalnie będzie to też sytuacja, gdy pracodawca ma tylko jednego pracownika.

3.3.2. Procedury przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego oraz małoletniego świadka (art. 185a i 185b k.p.k.)

Elementami, które w założeniu mają ułatwić i umożliwić organom ścigania powzięcie informacji o przestępstwie w przypadku, gdy informacje na ten temat ma osoba małoletnia,

⁶³ Por. P. Wiliński, *Prawo do obrony a dowód z zeznań świadka incognito w polskim procesie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2003/4, s. 27–42.

⁶⁴ Por. postanowienie SN z 22.08.2007 r., III KK 106/07, OSNwSK 2007/1, poz. 1851; wyrok SN z 16.06.1999 r., V KKN 22/99, OSNKW 1999/9–10, poz. 58.

⁶⁵ W. Valkenburg, *Niektóre standardy art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Ochronie Podstawowych Wolności w holenderskim postępowaniu karnym* [w:] *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, red. J. Skupiński, Warszawa 1995, s. 85–86.

⁶⁶ Por. M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Kraków 2000, s. 223–226.

są dwie osobno ustanowione procedury przesłuchania takich świadków: określona w art. 185a k.p.k. (małoletni pokrzywdzony) oraz w art. 185b k.p.k. (małoletni świadek).

W ocenie SN normy określone w art. 185a i 185b k.p.k. mają charakter gwarancyjny, zabezpieczający nie interesy procesowe oskarżonego (podejrzanego), ale przede wszystkim małoletniego świadka⁶⁷. W literaturze wskazuje się, że przepisy te są przejawem pozytywnej tendencji w dążeniu do zapewnienia ochrony małoletnim świadkom postępowania⁶⁸.

Procedura przesłuchania małoletniego świadka określona w art. 185a k.p.k. dotyczy pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył lat 15, w sytuacji gdy sprawa dotyczy przestępstw popełnionych: z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określonych w rozdziałach: XXIII Kodeksu karnego („przestępstwa przeciwko wolności”), XXV k.k. („przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności”) i XXVI k.k. („przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece”). Zastosowanie tej procedury wobec małoletniego, który ukończył lat 15 w chwili przesłuchania, jest możliwe, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny.

Warunkiem przeprowadzenia przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego jest dodatkowo to, aby jego zeznania mogły mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Ocenę występowania tej przesłanki podejmuje sąd lub prokurator, mając zawsze na uwadze okoliczności danej, konkretnej i indywidualnej sprawy⁶⁹.

Zgodnie z założeniem ustawodawcy wskazanego małoletniego pokrzywdzonego przesłuchuje się w procesie karnym tylko raz⁷⁰, a jego uzupełniające przesłuchanie może mieć miejsce tylko wyjątkowo w dwóch sytuacjach:

- jeśli wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania małoletniego. Okoliczność ta może znaleźć zastosowanie tylko wtedy, gdy wyjaśnienie tych okoliczności nie jest możliwe za pomocą innych środków dowodowych⁷¹;
- zażąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego (przy czym zasadą jest to, że sąd powinien w razie braku obrońcy z wyboru ustanawiać dla oskarżonego obrońcę z urzędu – zob. art. 185a § 2 *in fine* k.p.k.). Chodzi tu o brak wyznaczonego obrońcy w znaczeniu formalnym, nie zaś o obrońcę prawidłowo zawiadomionego, ale nieobecnego⁷².

Sformułowanie przez ustawodawcę tych przesłanek czyni zadość wymogom i standardom prawa do obrony na poziomie europejskim, ocenianego przez pryzmat art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁷³.

⁶⁷ Por. wyrok SN z 5.10.2010 r., IV KK 61/10, LEX nr 606313.

⁶⁸ Por. T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, t. 1, s. 651–652.

⁶⁹ Por. L.K. Paprzycki [w:] *Komentarz aktualizowany do art. 1–424 Kodeksu postępowania karnego*, red. L.K. Paprzycki, LEX 2015, komentarz do art. 185a k.p.k.

⁷⁰ Na jasność sformułowania użytego przez ustawodawcę wskazywał wprost SN, uznając, że odstępstwa od tej zasady mogą mieć miejsce wyjątkowo, tj. „w stanach wyższej konieczności procesowej” – por. postanowienie SN z 7.05.2013 r., III KK 380/12, OSNKW 2013/9, poz. 74.

⁷¹ Por. wyrok SN z 16.03.2011 r., III KK 278/10, LEX nr 896115.

⁷² Por. wyrok SN z 24.11.2009 r., III KK 176/09, LEX nr 553885.

⁷³ Sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284). Por. P. Hofmański, D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo do obrony a ochrona pokrzywdzonego przestępstwem – uwagi na tle art. 185a i standardów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka* [w:] *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Marianny Korczyk-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009, s. 305–319.

W nawiązaniu do powyższej opisanej drugiej przesłanki uzupełniającego (ponownego) przesłuchania małoletniego, należy wskazać, że orzecznictwo Sądu Najwyższego przeszło swoistą ewolucję w poglądach co do obligatoryjnego przesłuchania małoletniego świadka w związku z tą przesłanką – począwszy od poglądu o bezwzględnej konieczności uzupełniającego przesłuchania takiego świadka⁷⁴ do obecnego poglądu, zakładającego, że żądaniu ponownego przesłuchania świadka należy zadośćuczynić, ale jednak tylko pod warunkiem że ponowne przesłuchanie nie tylko jest możliwe z uwagi na aktualny stan zdrowia psychicznego małoletniego, ale ponadto iż to możliwe przesłuchanie nie wyrze realnie negatywnego wpływu na jego aktualny stan psychiczny, czyli nie pogorszy tego stanu⁷⁵.

Zgodnie z art. 185a § 2 k.p.k. przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Przedstawiciel ustawy albo osoba, pod której stałą pieczęć pozostaje pokrzywdzony, ma też prawo być obecna przy przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego⁷⁶.

Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje protokół przesłuchania.

Z kolei tryb przesłuchania małoletniego świadka, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, określa przepis art. 185b k.p.k. Przesłuchanie takiego małoletniego świadka może mieć miejsce w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, lub określone w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego (a zatem w węższym zakresie niż pokrzywdzony w art. 185a k.p.k.⁷⁷). Warunkiem przeprowadzenia tego przesłuchania jest to, aby zeznania tego świadka mogły mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy.

Zgodnie z treścią art. 185d § 1 k.p.k. przesłuchania w trybie określonym w art. 185a–185c k.p.k. przeprowadza się w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub poza jego siedzibą. Tryb przeprowadzania takich przesłuchań określa wydane na podstawie art. 185d § 2 k.p.k. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego⁷⁸.

W istocie rzeczy powyższy tryb jest bardzo podobny do przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego, albowiem zgodnie z art. 185b § 1 k.p.k. małoletniego świadka przesłuchuje się w warunkach określonych w art. 185a § 1–3 k.p.k. (opisanych powyżej).

W sprawach o przestępstwa powyżej wskazane, małoletniego świadka, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, przesłuchuje się w trybie określonym w art. 177 § 1a k.p.k. (przesłuchania świadka na odległość z użyciem urządzeń

⁷⁴ Por. wyroki SN: z 1.02.2008 r., V KK 231/07, OSNKW 2008/4, poz. 27; z 22.01.2009 r., V KK 216/08, LEX nr 498141; z 16.03.2011 r., III KK 278/10, LEX nr 896115.

⁷⁵ Por. postanowienia SN: z 4.18.2018 r., III KK 362/17, LEX nr 2495928; z 27.09.2016 r., V KK 246/16, LEX nr 2148670.

⁷⁶ Szeroko na ten temat zob. A. Wilkowska-Plóciennik, *Przesłuchanie pokrzywdzonego dziecka w trybie art. 185a k.p.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2010/6, s. 32–37. Por. też Z. Woźniak, *Ustawowa ochrona dziecka przed negatywnymi skutkami przesłuchania w aspekcie praktycznym*, „Prokurator” 2009/2, s. 85–97.

⁷⁷ Wynika to z braku w art. 185b § 1 k.p.k. wskazania przez ustawodawcę na rozdział XXIII Kodeksu karnego.

⁷⁸ Dz.U. poz. 1642.

technicznych), gdy zachodzi uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania świadka lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny. Oceny, czy taka okoliczność występuje, powinien podejmować biegły psycholog, albowiem jest to wiedza z zakresu wiadomości specjalnych⁷⁹. Przepis ten dotyczy sytuacji przeprowadzania rozprawy i formuły przesłuchania świadka na tej rozprawie.

Należy uzupełniająco wskazać, że ustawodawca zapisał też wprost ustawowe wyłączenie stosowania opisywanego trybu. Na podstawie art. 185b § 3 k.p.k. ma to miejsce w stosunku do świadka współdziałającego w popełnieniu czynu zabronionego, o który toczy się postępowanie karne lub świadka, którego czyn pozostaje w związku z czynem, o który toczy się postępowanie karne.

Należy w tym miejscu wskazać, że projektowana w ustawie o jawności życia publicznego definicja sygnalisty ma taki zakres, iż nie objęłaby małoletnich, których dotyczą w sprawach objętych opisywanymi specjalnymi trybami przesłuchań. Z kolei gdyby rozpatrywać definicję sygnalisty szeroko, jako osoby zawiadamiającej o nieprawidłowościach, to rzadko będzie dotyczyć małoletnich, aczkolwiek takiej sytuacji nie można wykluczyć (np. zawiadomienia od czternastoletniej aktorki o jej molestowaniu seksualnym albo molestowaniu innych osób).

3.3.3. *Specjalny tryb przesłuchania świadka określony w art. 185c k.p.k.*

Przepis art. 185c wprowadzono ustawą z 13.06.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego⁸⁰ (zmiana weszła w życie 24.01.2014 r.). Jak podaje A. Baj⁸¹, dodanie tego przepisu jest konsekwencją wprowadzenia do polskiego porządku prawnego regulacji dotyczących postępowania z ofiarami, m.in. przestępstw przeciwko wolności seksualnej wynikających ze wspomnianej już dyrektywy 2012/29/UE.

W art. 185c k.p.k. ustawodawca zawarł specjalne zapisy dotyczące przesłuchania pokrzywdzonego jako świadka w sprawach o trzy określone przestępstwa: z art. 197 k.k. (zgwałcenie), z art. 198 k.k. (wykorzystanie bezradności, upośledzenia w celu doprowadzenia do obcowania płciowego lub poddania się innej czynności seksualnej), art. 199 k.k. (nadużycie zależności). Chodzi o to, że w sprawach tych zawiadomienie o przestępstwie, jeśli składa je pokrzywdzony, powinno się ograniczyć do wskazania najważniejszych faktów i dowodów.

Zgodnie z art. 185d § 1 k.p.k. przesłuchanie takie powinno się odbywać w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub poza jego siedzibą, a dokładne warunki techniczne przeprowadzenia takiego przesłuchania określa wspomniane rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.12.2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego⁸².

⁷⁹ Por. T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, t. 1, komentarz do art. 185b k.p.k.

⁸⁰ Dz.U. poz. 849.

⁸¹ A. Baj, *Przesłuchanie pełnoletniego pokrzywdzonego w trybie art. 185c k.p.k.*, „Państwo i Prawo” 2016/1, s. 100.

⁸² Szeroką analizę warunków przeprowadzenia takiego przesłuchania przeprowadziła A.Z. Krawiec, *Warunki przeprowadzania przesłuchania w trybie art. 185a–185c k.p.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2016/7–8, s. 88–99.

Przesłuchanie pokrzywdzonego w charakterze świadka przeprowadza sąd na posiedzeniu, w którym mają prawo wziąć udział prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego. Brzmienie wskazanego przepisu kategorycznie wyklucza udział oskarżonego (podejrzanego) w takim przesłuchaniu⁸³. Udział psychologa w tym trybie nie jest obligatoryjny, na co wskazuje również przepis art. 185c § 4 k.p.k., zgodnie z którym, jeśli przesłuchanie odbywa się z udziałem biegłego psychologa, to należy zapewnić, na wniosek pokrzywdzonego, aby był on osobą tej samej płci co pokrzywdzony, chyba że będzie to utrudniało postępowanie.

Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje protokół przesłuchania. Należy tu jednak zwrócić uwagę, że ustawodawca nie sformułował żadnych przesłanek uzupełniającego przesłuchania pokrzywdzonego, co oznacza, iż wniosek o przeprowadzenie takiej czynności sąd ocenia przez pryzmat standardowego katalogu możliwości przeprowadzenia dowodu z art. 170 k.p.k.⁸⁴ Możliwe jest zatem uzupełniające przesłanie pokrzywdzonego⁸⁵ i to w istocie wielokrotne (jeśli sąd uzna to za konieczne w realiach danej sprawy).

Jeżeli zajdzie konieczność ponownego przesłuchania pokrzywdzonego w charakterze świadka, to na jego wniosek przesłuchanie przeprowadza się w sposób wskazany w art. 177 § 1a k.p.k. (przesłuchanie na odległość z użyciem urządzeń technicznych), gdy zachodzi uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania pokrzywdzonego lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny. Ocena, czy zachodzą te przesłanki leży w gestii sądu⁸⁶.

3.3.4. Formuła „utajnienia” zeznań świadka, które stanowią podstawę wniosku o tymczasowe aresztowanie (art. 250 § 2b k.p.k.)

Zgodnie z treścią przepisu art. 250 § 2b k.p.k., jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia albo wolności świadka lub osoby dla niego najbliższej, to prokurator dołącza do wniosku o tymczasowe aresztowanie podejrzanego, w wyodrębnionym zbiorze dokumentów, dowody z zeznań świadka, których nie udostępnia się oskarżonemu i jego obrońcy. Na podstawie art. 249a § 1 pkt 2 k.p.k. wskazane „utajnione” przed podejrzanym i jego obrońcą zeznania stanowią podstawę orzeczenia sądu w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania.

Intencją wskazanego przepisu była ochrona świadka, jednakże przepis ten spotkał się z dużą i zdecydowaną krytyką w literaturze, gdzie wskazywano m.in. na to, że⁸⁷:

- 1) ochrona taka jest *stricte* ograniczona w czasie i przez to nie spełni swojej funkcji;

⁸³ M. Kurowski [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX 2018, komentarz do art. 185c k.p.k.

⁸⁴ M. Kurowski [w:] *Kodeks...*, t. 1, komentarz do art. 185c k.p.k.

⁸⁵ Por. T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, t. 1, komentarz do art. 185c k.p.k.

⁸⁶ M. Kurowski [w:] *Kodeks...*, t. 1, komentarz do art. 185c k.p.k.

⁸⁷ Por. M. Prusek, *Utajnienie zeznań świadka w procesie karnym a realizacja konstytucyjnej zasady proporcjonalności*, „Palestra” 2017/7–8, s. 29–36; W. Hermeliński, B. Nita-Światłowska, *Kilka uwag o prawie do obrony w związku z nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z 2016 roku*, „Palestra” 2016/9 s. 12–25; K.T. Boratyńska [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 6, *Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, P. Hofmański, C. Kulesza, Warszawa 2016, rozdz. 7, pkt 7.2.2.2.12. Udostępnianie podejrzonemu akt postępowania przygotowawczego w związku z zastosowaniem tymczasowego aresztowania, LEX 2016.

- 2) przepis ten narusza prawo do obrony i zasadę równości broni;
- 3) przepis ten jest zbędny z uwagi na fakt, że można zastosować tu przepis art. 184 k.p.k. (czyli instytucję świadka incognito);
- 4) przepis ten przyznaje pełną arbitralność decyzji prokuratorowi i jest wadliwy z uwagi na brak możliwości zaskarżenia decyzji prokuratorskiej.

Wobec powyższego przepisu zastrzeżenia zgłaszał Rzecznik Praw Obywatelskich, podnosząc potencjalne naruszenie prawa do obrony podejrzanego, naruszenie zasady kontrydiktoryjności oraz zupełną arbitralność decyzji prokuratorskiej, która nie podlega kontroli w żadnej formie⁸⁸.

Wydaje się, że instytucja sformułowana w art. 250 § 2b k.p.k. powinna być ponownie przemyślana przez ustawodawcę (choćby pod kątem jej celowości) z uwagi na jej zbieg z innymi instrumentami ochrony świadka oraz sygnalizowane powyżej poważne wątpliwości co do jego treści. Niemniej trzeba podkreślić, że analizowane rozwiązanie procesowe może dotyczyć sygnalistów, być elementem ich ochrony.

Analizując kwestie bezpieczeństwa prawnego oraz osobistego sygnalisty w kontekście przepisów postępowania karnego, nie sposób na koniec tej części opracowania, nie wspomnieć również o środkach zapobiegawczych opisanych w rozdziale 28 Kodeksu postępowania karnego.

Środki zapobiegawcze dzielą się na środki o charakterze izolacyjnym (tymczasowe aresztowanie) oraz nieizolacyjne. Zgodnie z założeniami ustawodawcy wyrażonymi wprost w art. 257 § 1 k.p.k. stosowanie tymczasowego aresztu jest środkiem wyjątkowym⁸⁹, tj. nie stosuje się go, gdy wystarczający jest inny środek zapobiegawczy.

Zgodnie z treścią przepisu art. 249 § 1 k.p.k. środki zapobiegawcze stosuje się w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Chodzi o cały okres stosowania aż do rozpoczęcia wykonywania kary⁹⁰. Niewątpliwie można wskazać, że pod pojęciem prawidłowego toku postępowania mieści się taka sytuacja, gdy osoby pokrzywdzonego lub świadków wolne są od jakichkolwiek nacisków (lub jakichkolwiek innych działań) oskarżonego lub podejrzanego zmierzającego do nakłonienia ich do odstąpienia od zeznań lub ich zmiany. Warto tu zresztą podkreślić, że jedną ze szczególnych przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania na podstawie art. 258 § 1 pkt 2 k.p.k. jest uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne.

W ujęciu ogólnym środki te zatem mogą i mają za zadanie chronić sygnalistów, przy zastrzeżeniu jednak warunków formalnych stosowania środków zapobiegawczych, które mają taki charakter, że – co do zasady – nie będą chronić sygnalisty od samego momentu złożenia zeznań lub zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa.

⁸⁸ Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z 20.12.2016 r., nr II. 511.773.2016.MM, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie%20do%20Ministra%20Sprawiedliwosci%20w%20sprawie%20odmowy%20udostepniania%20akt%20i%20dowodow.pdf> (dostęp: 30.05.2018 r.).

⁸⁹ Dariusz Drajewicz określa tymczasowe aresztowanie jako środek ostateczny – por. D. Drajewicz, *Tymczasowe aresztowanie w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2016/5, s. 119.

⁹⁰ Por. postanowienie SA w Krakowie z 6.04.2009 r., II AKz 126/09, LEX nr 504185.

Chodzi o to, że dla stosowania środków zapobiegawczych jest wymagane (zgodnie z art. 249 § 1 k.p.k.) też to, aby zebrane dowody wskazywały na duże prawdopodobieństwo, iż oskarżony popełnił przestępstwo⁹¹. Oznacza to zatem sytuację, w której postępowanie dowodowe zostało przeprowadzone (przynajmniej w jakiejś szerszej mierze). Poza tym, środki zapobiegawcze można stosować tylko wobec osoby której postawiono zarzuty (art. 249 § 2 k.p.k.), co też jest odrębną czynnością procesową. Przeprowadzenie wskazanego postępowania dowodowego oraz przeprowadzenie czynności przedstawienia zarzutów mogą zająć organom ścigania trochę czasu, co oznacza brak wcześniejszej możliwości stosowania środków zapobiegawczych i tym samym brak ewentualnej ochrony sygnalistów w tej formule.

Zgodnie z art. 249 § 1 k.p.k. środki zapobiegawcze stosuje się wyjątkowo także w celu zapobiegnięcia popełnienia przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa. Środki te pełnią wówczas wyjątkowo funkcję pozaprocesową, są środkiem prewencji szczególnie⁹². Prewencja ta może oczywiście dotyczyć również sygnalistów.

Reasumując, środki zapobiegawcze mogą stanowić istotny instrument ochrony sygnalistów, ale z uwagi na prawne uwarunkowania ich stosowania będą one stosowane dopiero w toku postępowania przygotowawczego, już po przedstawieniu danej osobie zarzutów.

3.3.5. Anonimizacja danych dotyczących miejsca zamieszkania oraz pracy pokrzywdzonego i świadka (art. 148a w zw. z art. 156a k.p.k.)

Osoba składająca zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z mocy prawa ma zagwarantowane, że jej dane dotyczące miejsca pracy oraz miejsca zamieszkania zostaną utajnione (poddane anonimizacji) i to bez względu na wagę sprawy, i na to, czy jej ewentualne prowadzenie będzie związane z zagrożeniem życia lub zdrowia tej osoby. Ochrona ta wynika bezpośrednio z treści art. 304 § 1 zd. 2 k.p.k., który stanowi, że stosuje się w tym przypadku odpowiednio przepisy art. 148a oraz 156a k.p.k. (dotyczące ochrony świadków i pokrzywdzonego).

Wskazana powyżej anonimizacja danych danej osoby następuje na podstawie art. 148a § 1 k.p.k. w ten sposób, że dane takie zostają wyłączone z odrębnego załącznika do protokołu, który jako element załącznika adresowego, z wyłączeniem ustawowo określonych przypadków, nie będzie dostępny dla stron postępowania (oraz innych podmiotów) oprócz organu prowadzącego postępowanie karne na danym jego etapie (prokuratury i innych organów ścigania w postępowaniu przygotowawczym oraz sądu w postępowaniu sądowym).

Należy wskazać, że ochrona danych dotyczących miejsca zamieszkania oraz pracy przysługuje osobie zawiadamiającej o przestępstwie także w sytuacji, w której dane te znalazłyby się w dokumentach innych niż protokół przesłuchania danej osoby sporządzony przy odebraniu zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia

⁹¹ Przy stosowaniu środka zapobiegawczego nie chodzi o merytoryczną ocenę poszczególnych, zgromadzonych w sprawie dowodów, ale jedynie o rozważenie, czy dowody te stwarzają stan prawdopodobieństwa, o jakim mowa w art. 249 § 1 k.p.k. – por. postanowienia SN: z 14.05.1974 r., II KZ 104/74, OSNKW 1974/9, poz. 175; z 9.06.1999 r., V KZ 21/99, LEX nr 63344; z 3.09.1999 r., II KZ 81/99, LEX nr 578199; z 7.09.1999 r., III KZ 129/99, LEX nr 578195.

⁹² Por. W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, komentarz do art. 249 k.p.k., LEX 2014.

przestępstwa⁹³. Zakres anonimizacji jest bardzo szeroki, albowiem dotyczy również merytorycznej części danych dokumentów lub protokołów (jeśli tam te dane się pojawiają). Od strony technicznej czynność ta polega na tym, że dokumenty w całości lub w części, w jakiej zawierają te dane, przechowuje się w załączniku adresowym do akt sprawy do wiadomości organu prowadzącego postępowanie. Do akt sprawy natomiast załącza się uwierzytelnione kserokopie dokumentów lub ich części, sporządzone w sposób uniemożliwiający zapoznanie się z tymi danymi. Zakres anonimizacji dotyczy też merytorycznej części dokumentów (jeśli te dane tam występują).

Od powyższej zasady anonimizacji danych osoby zawiadamiającej o podejrzeniu popełnienia przestępstwa (jak i ogólnie świadka lub pokrzywdzonego) ustawodawca ustanowił jedno obligatoryjne odstępstwo, trzy fakultatywne możliwości odstępstwa od tej zasady oraz dodatkowo możliwość ujawnienia tych danych przez sąd lub organ prowadzący postępowanie przygotowawcze w niezbędnym zakresie (lub ujawnienie oryginałów dokumentów, gdzie dane te się znajdują), jeśli dane te mają znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy.

Zasada ta z mocy prawa nie dotyczy miejsca pracy świadka będącego funkcjonariuszem publicznym, składającego zeznania w związku z pełnioną funkcją, chyba że przeprowadzający czynność w postępowaniu przygotowawczym albo przewodniczący składu orzekającego przeprowadzającego czynność uzna, iż dla dobra postępowania karnego nie powinno ono zostać zamieszczone w protokole.

Z kolei, jeśli chodzi o możliwość odstępstwa od zasady anonimizacji, to ustawodawca ustanowił trzy niezależne od siebie przesłanki:

- 1) gdy dane te są znane oskarżonemu (art. 148a § 4 pkt 1 k.p.k.);
- 2) gdy dane dotyczące miejsca zamieszkania lub pracy pokrzywdzonego lub świadka stanowią jednocześnie miejsce prowadzenia przez nich działalności gospodarczej, pod warunkiem że zostały przekazane do publicznej wiadomości do właściwego rejestru lub ewidencji (art. 148a § 4 pkt 2 k.p.k.);
- 3) gdy z uwagi na charakter sprawy występuje oczywisty brak ochrony danych dotyczących miejsca zamieszkania lub miejsca pracy pokrzywdzonego lub świadka (art. 148a § 4 pkt 3 k.p.k.).

W przypadku pierwszej z przesłanek intencja ustawodawcy zdaje się być oczywista, niemniej w literaturze podkreśla się, że ochrona danych osobowych z założenia jest szeroka i zjawisko ich anonimizacji ma szerszy aspekt niż sama ochrona przed dostępem oskarżonego, bo chodzi także o ochronę przed innymi podmiotami⁹⁴. Dodatkowo trzeba też zauważyć, że z formalnego punktu widzenia przesłankę tę można zastosować dopiero, gdy proces karny będzie znajdował się w fazie *in personam*, tj. najwcześniej po przedstawieniu danej osobie zarzutów (oraz oczywiście w fazie sądowej po skierowaniu aktu oskarżenia lub jego procesowego odpowiednika).

⁹³ S. Steinborn [w:] *Kodeks aktualizowany do art. 1–424 Kodeksu postępowania karnego*, red. L.K. Paprzycki, komentarz do art. 148a k.p.k., LEX 2015.

⁹⁴ Z. Pachowicz [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2018, komentarz do art. 148a k.p.k., teza 9, LEX 2018.

Dругa z przesłanek została sformułowana precyzyjnie i w swej formule nie była krytykowana w literaturze. Jej zastosowanie wydaje się rozwiązaniem logicznym i zasadnym.

Z kolei trzecia z przesłanek jest najmniej precyzyjna i zostawia szerokie pole interpretacyjne dla organu decyzyjnego w przedmiocie jej zastosowania.

Należy wskazać, że ocenę, czy zachodzi jedna z ww. przesłanek z art. 148a § 4 k.p.k. podejmuje się w odniesieniu do protokołu przesłuchania świadka: przeprowadzający czynność w postępowaniu przygotowawczym albo przewodniczący składu sądu w postępowaniu jurysdykcyjnym.

Z kolei w odniesieniu do innych (niż ww. protokół) dokumentów decyzje te podejmuje organ prowadzący postępowanie przygotowawcze albo prezes sądu lub przewodniczący składu sądu. Należy dodać, że wskazane podmioty decydują również o tym, czy odstępianie od zasady anonimizacji jest pełne (całkowite) czy tylko częściowe (i w jakim zakresie).

Należy tu wskazać, że w postępowaniu przygotowawczym wskazane decyzje mają charakter niezaskarżalnych zarządzeń, natomiast w postępowaniu jurysdykcyjnym – niezaskarżalnych postanowień⁹⁵.

Trzeba też dodać, że abstrahując od powyżej opisanych wyjątków, z mocy art. 156a k.p.k. dane lub oryginały dokumentów znajdujące się w załączniku adresowym udostępnia się wyłącznie organom państwowym oraz organom samorządu terytorialnego na ich wniosek, jeżeli jest to niezbędne dla wykonywania ustawowych zadań tych organów. Można je udostępnić także na wniosek innych instytucji lub osób, jeśli przemawia za tym ich ważny interes.

3.4. Ustawa o Policji

Zgodnie z art. 22 ust. 1 ustawy o Policji – przy wykonywaniu swoich zadań policja może korzystać z pomocy osób niebędących policjantami. Chodzi tu głównie o tajnych informatorów, którzy stanowią osobowe źródło dowodowe w sprawach określonych osób lub zdarzeń⁹⁶, choć chodzi też o inne osoby wykorzystywane do czynności operacyjno-rozpoznawczych⁹⁷. Struktura poufnych osobowych źródeł obejmuje: agenta (czyli działającego „pod przykrywką” funkcjonariusza dostarczającego informacji, przeprowadzającego niektóre zadania taktyczne⁹⁸), informatora (często będącego częścią środowiska przestępczego⁹⁹), osoby anonimowe oraz konsultanta¹⁰⁰.

Za udzielenie pomocy osobom tym może być przyznane wynagrodzenie. Koszty takiego wynagrodzenia pokrywane są z tworzonego na ten cel funduszu operacyjnego. Zasady tworzenia i gospodarowania funduszem operacyjnym określa minister właściwy do spraw wewnętrznych w drodze zarządzenia.

⁹⁵ Z. Pachowicz [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 148a k.p.k., tezy 6 i 7.

⁹⁶ R. Teluk, *Osobowe źródła informacji jako jedna z metod operacyjnego działania organów policyjnych*, *Zeszyty Prawnicze UMCS* 2013/13.4.

⁹⁷ Z. Gądzik [w:] Ł. Czebotar, A. Łyżwa, A. Michałek, A. Świerczewska-Gąsiorowska, M. Tokarski, *Ustawa o Policji. Komentarz*, LEX 2015, komentarz do art. 22 ustawy o Policji.

⁹⁸ S. Waltoś, *Tajny agent policji*, „Państwo i Prawo” 1993/11–12, s. 23.

⁹⁹ Z. Biernarczyk, *Praca poufna funkcjonariuszy mundurowych*, „Służba MO” 1961/2, s. 256–257.

¹⁰⁰ Por. M. Goettel, *Podręcznik policjanta*, cz. 4, *Wybrane zagadnienia kryminalistycznych działań policji*, Szczytno 1996, s. 24.

Warto dodać, że ustawy nie określają sposobu dokumentowania czynności ani informacji pozyskiwanych od tajnego współpracownika, nie zawierają też przepisów co do możliwości wykorzystania uzyskanych przy zastosowaniu tego środka materiałów w charakterze dowodów w procesie¹⁰¹.

Dane współpracowników policji są chronione. Zabronione jest ujawnianie danych o osobie udzielającej pomocy policji w zakresie czynności operacyjno-rozpoznawczych, z wyjątkiem wskazanych w ustawie przypadków:

- udostępnienie danych o osobie może nastąpić jedynie w przypadkach i trybie określonych w art. 20ba ustawy o Policji (udzielenia przez Komendanta Głównego zgody określonym podmiotom na dostęp do informacji niejawniej);
- na żądanie prokuratora lub sądu;
- w razie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przez tę osobę przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego w związku z wykonywaniem czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz w przypadku ujawnienia przez tę osobę faktu udzielania pomocy policji w zakresie czynności operacyjno-rozpoznawczych (udostępnienie tych danych następuje w trybie określonym w art. 20ba ustawy o Policji).

W odniesieniu do policyjnych informatorów należy podkreślić, że o ile wskazuje się, że ich znaczenie dla policji (dla czynności operacyjno-rozpoznawczych) jest ogromne, o tyle jednocześnie często są to ludzie z tzw. półświatka przestępczego i często charakter przekazywanych informacji obok motywacji finansowej może mieć też w zamiarze to, aby policja „przymknęła oczy” na działania takiego informatora¹⁰².

W związku z powyższym należy wskazać, że tajny informator policji nie mieści się w ogólnej definicji sygnalisty sformułowanej na początku opracowania (i dość szeroko przyjmowanej) i stąd dalsze uwarunkowania jego działań, jego znaczenie dla czynności operacyjno-rozpoznawczych nie będzie przedmiotem niniejszego opracowania. Należy jednak odnotować lojalność organów państwowych wyrażającą się w chronieniu swoich informatorów (ich danych osobowych) dla ich bezpieczeństwa. Informator policyjny również – co do zasady – nie spełnia kryterium pozwalającego określać go jako sygnalistę z uwagi na brak przesłanki szeroko rozumianej pracy oraz opisaną powyżej specyfikę jego roli.

IV. PODSUMOWANIE I WNIOSKI KOŃCOWE

Podsumowując wszystkie ustalenia niniejszego opracowania, należy wskazać, co następuje.

Z uwagi na to, że w prawie polskim ogólnie brak jest legalnej definicji sygnalisty, pojęcie to nie występuje również na gruncie przepisów prawa karnego lub prawa

¹⁰¹ Por. D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, rozdz. IV, pkt 4.8.1. *Tajny współpracownik*, LEX 2012.

¹⁰² Por. K. Kapusta, *Informator policji to już instytucja. Wiemy jak dobrze wyceniania*, „Dziennik Zachodni” z 9.11.2012 r., <http://www.dziennikzachodni.pl/artykul/694353,informator-policji-to-juz-instytucja-wie-my-jak-dobrze-wyceniania,id,t.html> (dostęp: 30.06.2018 r.); A. Szalkowski, *Policja płaci donosicielom. Stawki? Od 100 zł do kilku tysięcy*, „Gazeta Wrocławska” z 12.09.2014 r., <http://www.gazetawroclawska.pl/artykul/3571721,policja-placi-donosicielom-stawki-od-100-zlotych-do-kilku-tysiecy,id,t.html> (dostęp: 30.06.2018 r.).

karnego procesowego. Zdecydowanie natomiast w procesie karnym funkcję sygnalistów mogą pełnić osoby zawiadamiające o podejrzeniu popełnienia przestępstwa (składające zeznania jako świadek), świadkowie oraz sami pokrzywdzeni (którzy też pełnią rolę procesową świadka).

Przepisy polskiego szeroko rozumianego procesu karnego kompleksowo i obszernie regulują możliwość i zakres potencjalnej ochrony sygnalisty w powyżej opisanym rozumieniu.

Chodzi tu nie tylko o ochronę prawną dla pokrzywdzonego lub świadka, którą zapewnia ustawa o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, ale także liczne instytucje prawa karnego procesowego zawarte w Kodeksie postępowania karnego (taka jak możliwość zostania świadkiem incognito, utajnienia danych adresowych, specjalne tryby przesłuchania przy niektórych przestępstwach, możliwość zeznawania pod nieobecność oskarżonego na sali rozpraw itd.), w tym również możliwość stosowania środków zapobiegawczych.

Należy stwierdzić, że sygnalistów obejmują w procesie karnym przepisy dotyczące ochrony osobowych źródeł dowodowych w postaci pokrzywdzonego i świadka. Patrząc tylko z tej perspektywy, ewentualne wprowadzanie dodatkowej definicji sygnalisty do procesu karnego jawi się jako zbędne, bo osoby te już są chronione. Z drugiej jednak strony, nie można pominąć tego, że ewentualne prawne ukształtowanie instytucji sygnalisty może skutkować zwiększeniem liczby osób gotowych współpracować z organami ścigania i zgłaszać im różne nieprawidłowości. Byłoby to zjawiskiem pożądanym i tym samym okoliczność ta przemawia za rozważaniem przez ustawodawcę takiego rozwiązania.

Na gruncie ochrony dla sygnalistów zapewnianej przez prawo karne materialne do rozważenia przez ustawodawcę powinno pozostać, czy znowelizować art. 218 k.k. poprzez wyraźne zapisanie w nim, iż objęte zakresem ścigania karnego są czynności (działania) o charakterze represyjnym podejmowanym wobec sygnalisty za jego działalność. Wydawałoby się to pożądane, albowiem obecnie działanie tego przepisu zależy od konkretnego stanu faktycznego, tj. od oceny, czy doszło do złośliwego lub uporczywego naruszenia prawa pracownika, wynikającego ze stosunku pracy lub ubezpieczenia społecznego. Powoduje to, że nie każdy przypadek faktycznych reperkusji pracodawcy wobec pracownika spełni znamiona tego przestępstwa. Rodzi to potencjalną, częściową (sytuacyjną) nierówność prawną osób znajdujących się w podobnych sytuacjach. Nierówność taka nie powinna mieć miejsca.

W nawiązaniu do powyższej uwagi należy wskazać, że nie istnieją też oczywiście żadne przeszkody prawne, aby powyżej opisane zachowania pracodawcy stypizować ewentualnie jako wykroczenie (choć nie wydaje się to celowe, ale jeśli miałyby to mieć miejsce, wówczas należy zgłosić postulat wysokich kar).

Należy w tym miejscu też dodać, że ewentualne przyjęcie ustawy o jawności życia publicznego, które nie wiadomo czy nastąpi, nie zmieni powyżej opisanych mechanizmów kompleksowej ochrony sygnalistów w procesie karnym (a zwłaszcza ich nie zmieni lub nie zniesie) i to niezależnie od finalnie przyjętej definicji sygnalisty w tej ustawie. Nawet bowiem jeżeli dana osoba nie będzie spełniać przesłanek do formalnego określenia jej jako sygnalisty w rozumieniu ustawy o jawności życia publicznego, to w toku procesu karnego będą funkcjonować opisane liczne narzędzia

jej ochrony jako osobowego źródła dowodowego (świadka lub pokrzywdzonego), będą też obowiązywać opisane powyżej przepisy prawa karnego materialnego.

Reasumując, podkreślenia wymaga, że na płaszczyźnie prawa i procesu karnego sygnaliści są obecnie generalnie dobrze chronieni (mają szerokie spektrum potencjalnej ochrony), przy zastrzeżeniu, iż ustawodawca powinien rozważyć ewentualne sygnalizowane zmiany w prawie karnym materialnym.

Abstract

Roland Szymczykiwicz, *The Place of the So-Called Whistleblowers in the Polish Legal System. Part 2: Penal Law Approach*

The Polish legal system does not have a formulated definition of a 'whistleblower', which causes many problems, especially ones connected with lack of systematic forms of their legal protection. This article presents the position of whistleblowers and the means of their protection of in terms of the Polish penal procedure and penal law

Keywords: whistleblower, witness, victim, penal procedure, repercussions, legal protection

Streszczenie

Roland Szymczykiwicz, *Miejsce tzw. sygnalistów w polskim systemie prawnym. Część 2: ujęcie prawno-karne*

W polskim systemie prawnym nie funkcjonuje legalne pojęcie sygnalisty, co jest związane z licznymi problemami, w tym z brakiem usystematyzowanej formy ich ochrony. Niniejsze opracowanie przedstawia, jaka jest pozycja i ochrona sygnalistów w ujęciu polskiego prawa karnego i procedury karnej.

Słowa kluczowe: sygnalista, świadek, pokrzywdzony, procedura karna, reperkusje, ochrona prawna

Literatura:

1. Baj A., *Przesłuchanie pełnoletniego pokrzywdzonego w trybie art. 185c k.p.k.*, Państwo i Prawo 2016, nr 1;
2. Biernarczyk Z., *Praca poufna funkcjonariuszy mundurowych*, Służba MO 1961, nr 2;
3. Bieńkowska E., *Nowe środki ochrony i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków*, Prokuratura i Prawo 2015, nr 10;
4. Bieńkowska E., *Regulacje ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka na tle wymogów dyrektywy 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw* [w:] *Nowe środki ochrony i pomocy dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016;
5. Bieńkowska E., *Wokół projektu utworzenia systemu ochrony pokrzywdzonego i świadka*, Prokuratura i Prawo 2015, nr 3;
6. Bieńkowska E., *Pokrzywdzony w świetle najnowszych nowelizacji przepisów prawa karnego*, Prokuratura i Prawo 2014, nr 3;
7. Boratyńska K.T. [w:] K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2007;

8. Boratyńska K.T. [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 6, *Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, P. Hofmański, C. Kulesza, Warszawa 2016, rozdz. 7, pkt 7.2.2.2.12. *Udostępnianie podejrzanemu akt postępowania przygotowawczego w związku z zastosowaniem tymczasowego aresztowania*;
9. Cora S., *Z problematyki zawiadomienia o przestępstwie*, Gdańskie Studia Prawnicze 2003, t. XI;
10. Drajewicz D., *Tymczasowe aresztowanie w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, Prokuratura i Prawo 2016, nr 5;
11. Dudka K., *Prawny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie a odpowiedzialność pokrzywdzonego za czyn z art. 240 KK*, Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych 2005, z. 1;
12. Gądzik Z. [w:] Ł. Czebotar, A. Łyżwa, A. Michałek, A. Świerczewska-Gąsiorowska, M. Tokarski, *Ustawa o Policji. Komentarz*, LEX 2015;
13. Goettel M., *Podręcznik policjanta*, cz. 4, *Wybrane zagadnienia kryminalistycznych działań policji*, Szczytno 1996;
14. Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, *Artykuły 1–467*, Warszawa 2014;
15. Grzeszczyk W., *Przebieg postępowania przygotowawczego* [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze*, Warszawa 1997, z. 5;
16. Grzeszczyk W., *Obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, Prokuratura i Prawo 1998, nr 10;
17. Hermeliński W., Nita-Światłowska B., *Kilka uwag o prawie do obrony w związku z nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z 2016 roku*, Palestra 2016, nr 9;
18. Hofmański P., *Świadek anonimowy w procesie karnym*, Kraków 1998;
19. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, *Komentarz do art. 1–296*, Warszawa 2011;
20. Hofmański P. [w:] P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, t. 2, *Komentarz do art. 297–467*, Warszawa 2004;
21. Hofmański P., Szumilo-Kulczycka D., *Prawo do obrony a ochrona pokrzywdzonego przestępstwem – uwagi na tle art. 185a i standardów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka* [w:] *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcył-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009;
22. Kobylińska A., Folta M., *Sygnaliści. Ludzie, którzy nie potrafią milczeć. Doświadczenia osób ujawniających nieprawidłowości w instytucjach i firmach w Polsce*, Warszawa 2015;
23. Krawiec A.Z., *Warunki przeprowadzania przesłuchania w trybie art. 185a–185c k.p.k.*, Prokuratura i Prawo 2016, nr 7–8;
24. Kurowski M. [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX 2018;
25. Kuźelewski D. [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 6, *Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, P. Hofmański, C. Kulesza, Warszawa 2016;
26. Mazowiecka L. [w:] *Zgwałcenie. Definicja, reakcja, wsparcie dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016;
27. Makowski G., Waszak M. [red.] *Sygnaliści w Polsce okiem pracodawców i związków zawodowych*, Warszawa 2016;
28. Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2003;
29. Mikos J., Sobolewski Z., *Prawny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, Problemy Kryminalistyki 1967, nr 66;
30. Mozgawa M. [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX 2018, komentarz do art. 240 k.k.;
31. Nizioł K., *Przesłanki uzasadniające zastosowanie instytucji świadka incognito*, Prokuratura i Prawo 2007, nr 10;
32. Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Kraków 2000;
33. Ponikowski R., *Informacja o przestępstwie a wszczęcie postępowania karnego*, Nowe Prawo 1983, nr 7–8;

34. Pachowicz Z. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, J. Skorupka (red.), Warszawa 2018, komentarz do art. 148a k.p.k., teza 9;
35. Paprzycki L.K., *Świadek anonimowy w procesie karnym – ewolucja ku rzetelności instytucji* [w:] *Rzetelny proces karny. Księga Jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009;
36. Paprzycki L.K. [w:] *Komentarz aktualizowany do art. 1–424 Kodeksu postępowania karnego*, red. L.K. Paprzycki, LEX 2015;
37. Prusek M., *Utajnienie zeznań świadka w procesie karnym a realizacja konstytucyjnej zasady proporcjonalności*, Palestra 2017, nr 7–8;
38. Szewczyk M., Wojtaszczyk A., Zontek W. [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, cz. 2, *Komentarz do art. 212–277d*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, komentarz do art. 240 k.k.;
39. Szyprowski B., *Uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa jako faktyczna przesłanka wszczęcia postępowania przygotowawczego*, Prokuratura i Prawo 2006, nr 3;
40. Teluk R., *Osobowe źródła informacji jako jedna z metod operacyjnego działania organów policyjnych*, Zeszyty Prawnicze UMCS 2013, nr 13.4;
41. Valkenburg W., *Niektóre standardy art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Ochronie Podstawowych Wolności w holenderskim postępowaniu karnym* [w:] *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, red. J. Skupiński, Warszawa 1995; S. Waltoś, *Tajny agent policji*, Państwo i Prawo 1993, nr 11–12;
43. Wiliński P., *Prawo do obrony a dowód z zeznań świadka incognito w polskim procesie karnym*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 2003, z. 4;
44. Wiliński P., *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Kraków 2003;
45. Wilkowska-Płóciennik A., *Przesłuchanie pokrzywdzonego dziecka w trybie art. 185a k.p.k.*, Prokuratura i Prawo 2010, nr 6;
46. Wiraszka-Bereza B., *Ochrona pokrzywdzonych i świadków w postępowaniu karnym – zmiany legislacyjne*, „Na wokandzie” 2016/26, <https://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-29/porady-numer-29/ochrona-pokrzywdzonych-i-swiatek-w-postepowaniu-karnym-zmiany-legislacyjne.html>;
47. Woźniak Z., *Ustawowa ochrona dziecka przed negatywnymi skutkami przesłuchania w aspekcie praktycznym*, Prokurator 2009, nr 2;
48. Wróbel W., *Wniosek o zachowanie w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka*, Przegląd Sądowy 2011, nr 1;
49. Wróbel W. [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, cz. 2, *Komentarz do art. 212–277d*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017;
50. Ziółkowska A., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2016, komentarz do art. 218 k.k.